

**ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ
ТА ОГолошення ПОМЕРЛОЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ****RECOGNITION OF A NATURAL PERSON AS MISSING AND DECLARED DEAD:
COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS**

Заяць І.О., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0009-8483-3811

Кальченко А.С., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0001-6189-9086

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання процедур визнання особи безвісти відсутньою та оголошення особи померлою, що набули особливої актуальності в умовах повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну. Масові випадки зникнення військовослужбовців, цивільних осіб на окупованих територіях та під час бойових дій зумовили необхідність оперативного і справедливого правового врегулювання таких ситуацій. Це важливо як для забезпечення соціального захисту родин зниклих осіб, так і для відновлення правової визначеності у сфері майнових, спадкових і сімейних відносин.

У статті проаналізовано норми національного законодавства України, що регулюють порядок визнання особи безвісти відсутньою та оголошення померлою, визначено їхні процесуальні особливості та проблеми практичного застосування в сучасних умовах війни.

Розглянуто три основні підходи до тлумачення безвісного зникнення: цивільно-правовий, який акцентує правову невизначеність та потребу в регулюванні через спеціальні процедури; кримінально-правовий, що розглядає зникнення як можливий наслідок злочинних дій; психологічний, який пояснює явище внутрішніми, емоційно-психологічними причинами, такими як психічна криза, бажання ізоляції або втеча від соціального тиску.

Особлива увага приділяється актуальності інституту в умовах війни в Україні, коли значно зросла кількість осіб, зниклих безвісти, а пошук ускладнюється через бойові дії, руйнування інфраструктури та відсутність доступу до територій.

Водночас у роботі проведено порівняльно-правовий аналіз регулювання аналогічних інститутів у США, Франції, Польщі, Німеччині, Великій Британії та Італії. Такий підхід дозволив виявити як спільні риси, так і відмінності у механізмах встановлення правового статусу зниклої особи та визначення юридичних наслідків її відсутності. Зокрема, у країнах континентальної правової системи (Польща, Італія) простежується більш формалізований порядок, тоді як у системі загального права (Велика Британія, США) переважає судовий розсуд та гнучкість у доказуванні факту смерті.

Ключові слова: фізична особа, визнання безвісно відсутньою, оголошення померлою, правовий інститут, місцезнаходження, збройний конфлікт, Німеччина, Польща, Італія, права людини.

The article is devoted to the study of the legal regulation of the procedures for declaring a person missing and declaring a person dead, which have become particularly relevant in the conditions of the full-scale armed invasion of the Russian Federation into Ukraine. Mass cases of disappearance of military personnel, civilians in the occupied territories and during hostilities have necessitated the prompt and fair legal regulation of such situations. This is important both for ensuring social protection of the families of missing persons and for restoring legal certainty in the sphere of property, inheritance and family relations.

The article analyzes the norms of the national legislation of Ukraine that regulate the procedure for declaring a person missing and declaring a person dead, identifies their procedural features and problems of practical application in modern war conditions.

Three main approaches to the interpretation of missing persons are considered: civil law, which emphasizes legal uncertainty and the need for regulation through special procedures; criminal law, which considers disappearance as a possible consequence of criminal acts; psychological, which explains the phenomenon by internal, emotional and psychological reasons, such as mental crisis, desire for isolation or escape from social pressure.

Particular attention is paid to the relevance of the institute in the conditions of the war in Ukraine, when the number of missing persons has increased significantly, and the search is complicated by hostilities, destruction of infrastructure and lack of access to territories.

At the same time, the work conducted a comparative legal analysis of the regulation of similar institutions in the USA, France, Poland, Germany, Great Britain and Italy. This approach allowed us to identify both common features and differences in the mechanisms for establishing the legal status of a missing person and determining the legal consequences of his absence. In particular, in countries with a continental legal system (Poland, Italy) a more formalized order is observed, while in the common law system (Great Britain, USA) judicial discretion and flexibility in proving the fact of death prevail.

Key words: natural person, recognition as missing, declared dead, legal institute, location, armed conflict, Germany, Poland, Italy, human rights.

Виклад основного матеріалу. Для захисту прав осіб, доля яких залишається невідомою, українське законодавство передбачає спеціальний правовий механізм – інститут визнання людини безвісно відсутньою. Цей інститут закріплений у низці нормативно-правових актів, що визначають, кого саме можна вважати безвісно відсутнім, за яких умов це можливо, яким є порядок такого визнання та які правові наслідки воно спричиняє.

Згідно з положеннями частини першої статті 43 Цивільного кодексу України, суд може визнати фізичну особу безвісно відсутньою, якщо протягом одного року за міс-

цем її постійного проживання відсутні будь-які достовірні відомості про її місцезнаходження [1].

У науковому та практичному правознавстві сформувалося декілька концептуальних підходів до тлумачення природи та змісту явища безвісного зникнення людини. Дослідники по-різному визначають правову та соціальну сутність цієї категорії, наголошуючи як на юридичних, так і на морально-психологічних її аспектах.

Один із ключових – цивільно-правовий підхід, який розглядає зникнення як стан невідомості щодо місця перебування особи, коли вона відсутня у звичному місці про-

живання, а будь-які достовірні дані про її життя чи смерть відсутні.

З позиції цивільного права, таке становище особи створює правову невизначеність, що потребує врегулювання через спеціальні юридичні процедури. У різних країнах світу встановлюються певні часові межі, після спливу яких людину можуть офіційно оголосити померлою – зазвичай цей період становить від одного до трьох років. Основою цього підходу є положення цивільного законодавства, зокрема норми Цивільного кодексу, які регламентують порядок визнання факту безвісної відсутності та наслідки такого рішення.

Водночас важливо усвідомлювати, що оголошення людини померлою – це не механічна чи формальна дія, а серйозний юридичний і моральний крок. Суд має отримати переконливі докази того, що протягом тривалого часу немає жодних звісток про особу – ні від неї самої, ні від третіх осіб, ні з офіційних джерел. Це рішення покликане забезпечити правову визначеність для близьких, спадкоємців, роботодавців чи кредиторів, але при цьому не заперечує надії на те, що людина може бути знайдена живою [2, с. 42].

Кримінально-правовий підхід до тлумачення феномену безвісного зникнення людини ґрунтується на припущенні, що така подія може бути результатом злочинних дій. У межах цієї концепції факт зникнення розглядається не лише як соціальне чи побутове явище, а насамперед як можливий наслідок кримінального правопорушення – умисного вбивства, викрадення людини, насильницького утримання чи іншого злочину проти життя, волі та безпеки особи.

У подібних випадках розслідування проводить поліція або інші органи досудового розслідування, які з'ясовують усі обставини події. Зникнення людини може мати як короткочасний, так і постійний характер, однак у кримінально-правовому аспекті головним є з'ясування, чи пов'язане воно з протиправними діями третіх осіб [3, с. 87].

Психологічний підхід до розуміння феномену безвісного зникнення особи базується на припущенні, що причини такого явища часто мають глибоко внутрішній, емоційно-психологічний характер. Іноді людина може зникнути не через зовнішні обставини чи злочин, а внаслідок власних душевних переживань, емоційного виснаження чи психічної кризи.

У межах цієї доктрини безвісне зникнення трактується як психологічна реакція на нестерпні життєві обставини, коли індивід, не знаходячи виходу з важкої ситуації, обирає ізоляцію.

Людина у стані глибокої емоційної напруги може свідомо залишити домівку, роботу, близьких, не повідомивши нікого про свої наміри. Вона ніби намагається почати нове життя або втекти від болісних спогадів, водночас не усвідомлюючи, що її зникнення стає трагедією для рідних [4, с. 148].

Після початку повномасштабної збройної агресії проти України питання дотримання та гарантування прав людини набуло особливої гостроти. Війна не лише змінила звичний хід життя мільйонів громадян, а й призвела до стрімкого зростання кількості осіб, зниклих безвісти, що стало однією з найбільш болючих соціально-правових проблем сьогодення.

Найскладнішою ситуація залишається у районах активних бойових дій, де пошук зниклих людей часто ускладнений небезпекою, зруйнованою інфраструктурою, відсутністю зв'язку та доступу до територій.

Законодавчо питання регулюється низкою нормативних актів. Зокрема, як вже зазначалося Цивільний кодекс України [1] та Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» визначають категорії осіб, які вважаються зниклими безвісти, та регла-

ментують порядок подання заяв про розшук, а також права та обов'язки держави у таких випадках [5].

Так, «особа, зникла безвісти» – це фізична особа, про місцезнаходження якої на момент подання заяви немає відомостей. Водночас «особа, зникла безвісти за особливих обставин» включає тих, хто зник у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією територій або надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [5].

Відповідно до частини 1 статті 46 Цивільного кодексу України, фізична особа може бути визнана судом померлою у випадку, якщо протягом трьох років у місці її постійного проживання відсутні будь-які відомості про її місцезнаходження. Якщо ж особа зникла за обставин, які створювали загрозу її життю або давали підстави припускати її загибель у результаті певного нещасного випадку, строк для такого визнання скорочується до шести місяців. У разі настання надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру фізична особа може бути оголошена померлою протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної для розслідування цих подій.

Згідно з частинами 2 та 3 тієї ж статті, особа, яка зникла безвісти під час воєнних дій або збройного конфлікту, може бути визнана судом померлою після закінчення двох років від завершення воєнних дій. При цьому суд, зважаючи на конкретні обставини справи, має право оголосити особу померлою й раніше, проте не раніше шести місяців від дати її зникнення. Статус померлої фізичної особи набувається з моменту набрання законної сили рішенням суду. У випадках загрози смерті чи обставин, що дозволяють припустити її загибель від нещасного випадку, воєнних дій або збройного конфлікту, дата смерті визначається як день імовірної загибелі особи.

Відповідно до статті 48 Цивільного кодексу України, у разі появи фізичної особи, яку раніше було оголошено померлою, або надходження достовірної інформації про її місцезнаходження, рішення суду про оголошення її померлою підлягає скасуванню. Таке рішення ухвалює суд за місцем проживання особи, що з'явилася, або той самий суд, який постановив попереднє рішення, на підставі заяви самої особи чи іншої зацікавленої особи.

Незалежно від моменту свого повернення, особа, яку раніше було визнано померлою, має право вимагати повернення належного їй майна від осіб, у фактичному володінні яких воно перебуває, якщо це майно збереглося і було передано їм безоплатно після оголошення її померлою. Виняток становлять об'єкти, набуті за давняльною давністю, а також грошові кошти й цінні папери на пред'явника. Якщо повернення майна в його первісному вигляді особі, яку було оголошено померлою, є неможливим, їй підлягає компенсація вартості цього майна у грошовій формі [6].

Цивільний кодекс України, визначаючи наслідки повернення до життя особи, яку раніше було оголошено померлою, основну увагу приділяє відновленню її майнових прав. Водночас відновлення особистих немайнових прав регулюється положеннями статті 276 ЦК України [7]. У цій статті закріплено один із ключових спеціальних механізмів правового захисту – можливість відновлення порушених особистих немайнових прав у разі їх порушення.

Складність становить захист права власності на тимчасово окупованих територіях – українські суди не мають там юрисдикції, а відшкодування за втрачене чи зруйноване майно практично неможливе через відсутність доказів і механізмів компенсації. Попри це, окремі позитивні тенденції з'являються: наприклад, рішення Гаазького арбітражу 2019 року у справі «ПриватБанку» проти Російської Федерації стало важливим кроком у захисті прав українських власників, визнавши факт незаконної експропріації активів банку в Криму [8].

У досвіді зарубіжних країн прослідковуються деякі відмінності. Так, наприклад у Шотландії, якщо минуло тринадцять років від моменту задоволення заяви про визнання людини зниклою, то в разі її повернення така особа втрачає право вимагати назад майно, яке за цей час було розподілене [9, с. 55].

У зарубіжній практиці інститути безвісної відсутності та оголошення особи померлою мають спільну мету, однак істотно відрізняються за процедурою та строками.

У **США** не передбачено окремих умов для визнання особи зниклою безвісти. Натомість Закон про відсутніх осіб (Missing Persons Act) встановлює правила, за якими особу можна оголосити померлою. [10] Відповідно до цього закону, особу можна оголосити померлою за наявності достатніх підстав вважати, що вона зникла і її неможливо відшукати [11, с. 413].

Згідно із законодавством, для оголошення людини померлою необхідно, щоб її відсутність була доведена тривалим періодом, протягом якого вона не виходила на контакт і не була помічена. [12] Тривалість цього часу може варіюватися залежно від конкретного штату, де подається відповідна заява. Так, у Каліфорнії термін коливається від двох до п'яти років залежно від обставин, тоді як в інших штатах він зазвичай становить від трьох до семи років [13].

У ряді штатів відсутність будь-якої інформації про місцезнаходження особи протягом семи років вважається достатньою підставою для визнання її безвісти відсутньою, а за певних умов – і померлою [14, с.698]. Окрім цього, закон вимагає дотримання додаткових критеріїв: необхідно підтвердити, що особа відсутня на постійній основі, були здійснені спроби її розшукати, а також що вона не володіє майновими правами чи іншими юридично значущими статусами [11, с. 413].

У законодавстві **Німеччини** питання визнання особи безвісти відсутньою регулюється Законом про особистий стан (Personenstandsgesetz – PStG). Закон встановлює, що для оголошення особи безвісти відсутньою необхідний мінімальний термін відсутності контактів – один рік [15, с. 206].

Відповідно до статті 31 цього закону, особу можна вважати зниклою безвісти лише за наявності певних умов:

1. протягом останніх шести місяців відсутні будь-які дані про її місцезнаходження, отримані через відповідні запити;

2. усі спроби зв'язку з особою протягом останніх шести місяців, включаючи листування, телефонні дзвінки, електронну пошту та повідомлення у соціальних мережах, були безуспішними;

3. відсутня інформація про місце перебування особи у будь-яких офіційних документах, таких як паспорт чи воїнське посвідчення;

4. немає жодних відомостей, які могли б допомогти встановити місце перебування особи в місцях її попереднього проживання чи роботи [15, с. 207].

Якщо зазначені умови виконані, будь-яка зацікавлена особа має право подати до суду клопотання про визнання особи безвісти відсутньою. Суд розглядає заяву, встановлює відповідність критеріям та призначає куратора для захисту інтересів людини, оголошеної безвісти відсутньою [16, с. 237].

Німецьке законодавство передбачає спеціальний правовий інститут, що регулює оголошення особи померлою. Відповідно до встановлених норм, особу, яка вважається безвісти відсутньою, можна визнати померлою через десять років від моменту її зникнення, проте не раніше досягнення нею 25-річного віку. Альтернативно, якщо до винесення судового рішення про визнання померлою особі виповнюється 80 років, строк для оголошення скорочується до п'яти років.

Окремо виділяються випадки, пов'язані з військовою службою. Так, військовослужбовців або осіб, що перебу-

вали у складі збройних сил під час воєнних дій та зникли безвісти, може бути оголошено померлими через один рік після підписання мирного договору або фактичного завершення бойових дій. У разі наявності додаткових обставин, які свідчать про імовірну смерть, цей строк може бути скорочений до менш ніж одного року.

Для осіб, що зникли внаслідок нещасних випадків, встановлені спеціальні, скорочені часові рамки. Зокрема, у випадку загибелі на морському судні строк становить шість місяців, під час авіакатастрофи – три місяці, тоді як для інших видів нещасних випадків застосовується річний термін. Така диференціація строків обумовлена необхідністю оперативного правового врегулювання наслідків зникнення та забезпечення захисту інтересів спадкоємців і зацікавлених осіб [7, с. 59].

Цивільне законодавство **Франції** не передбачає прямої процедури оголошення особи, що зникла безвісти, померлою. Водночас існує можливість через суд встановити презумпцію безвісної відсутності, що згодом дозволяє ухвалити рішення про визнання її такою [17, с. 48]. Крім того, оголошення особи безвісти відсутньою стає можливим лише за умови, що зацікавлені особи не подавали позову, і після спливу двадцяти років від моменту отримання останніх відомостей або повідомлень про цю особу [17, с. 50].

У первісній редакції Цивільного кодексу Франції передбачалося три послідовні етапи процедури безвісної відсутності:

Етап презумпції безвісної відсутності – починається з моменту зникнення особи і триває від п'яти до семи років, залежно від того, чи було залишено представника для управління її майном.

Етап тимчасового розпорядження майном – настає відразу після завершення першого етапу і триває тридцять років. На цьому етапі суд ухвалює рішення про оголошення особи безвісти відсутньою. Майно тимчасово передається спадкоємцям із одночасним запровадженням заходів, які забезпечують його повернення у разі повернення власника.

Етап остаточного розпорядження майном – починається після закінчення тридцяти років. Якщо особа, що була безвісти відсутньою, повертається, спадкоємці, які тимчасово розпоряджалися майном, зобов'язані його повернути, хоча до цього моменту вони мали право розпоряджатися ним, включно з відчуженням [18, с. 315].

У **Франції** немає прямої процедури оголошення особи померлою; замість цього застосовується інститут безвісної відсутності. Суд може визнати особу відсутньою та призначити представників для управління її майном і захисту її прав, а у разі появи особи рішення скасовується і майно повертається їй. Через десять років після встановлення презумпції безвісної відсутності цивільний трибунал першої інстанції може винести рішення про офіційне оголошення особи безвісно відсутньою, а якщо зацікавлені особи на першому етапі не зверталися до суду, таке рішення може бути прийняте не раніше ніж через двадцять років від останніх відомостей про особу

Судове рішення про безвісну відсутність обов'язково оприлюднюється в пресі та реєструється у реєстрі смертей, інакше втрачає юридичну силу. Наслідки для майна та шлюбного статусу подібні до наслідків фізичної смерті: припиняється управління майном і шлюб. У разі появи особи або встановлення фактів її життя, її повертається все майно, включно з вартістю відчуженого, проте шлюб залишається припиненим [7, с. 60].

У **Великобританії** питання визнання особи безвісно відсутньою регулює Закон про опіку (зниклі безвісти особи) 2017 року (Guardianship (Missing Persons) Act 2017) [19]. Особа вважається зниклою безвісно, якщо вона відсутня у своєму звичайному місці проживання (місцезнаходження особи взагалі невідоме або невідоме з достат-

ньою точністю, щоб з особою можна було зв'язатися для прийняття рішень щодо її майна та фінансових справ) або у своїх звичайних повсякденних справах (особа не може приймати рішення щодо свого майна та фінансових справ або повідомляти про такі рішення з метою їх виконання (або і те, й інше), та причиною цього є щось поза контролем особи, окрім хвороби, травми або відсутності дієздатності стосовно певної справи).

Особа може звернутися до суду з проханням призначити опікуна щодо частини або всього майна та фінансових справ зниклої безвісно особи («ордер про опікунство» (а «guardianship order»)). Права та повноваження, які може здійснювати опікун, включають: продаж, здачу в оренду або іпотеку майна зниклої безвісти особи; здійснення інвестицій; оформлення актів та інших документів; стягнення коштів, що належать зниклій безвісти особі тощо, однак опікун не може: скласти заповіт для зниклої безвісти особи, або здійснювати повноваження, надані особисто зниклій безвісти особі.

Суд може винести постанову про скасування опікунства за заявою або без такої. Коли опікун має достатні підстави вважати, що особа, майно або фінансові справи якої є предметом його догляду, більше не є зниклою безвісти, він повинен якомога швидше звернутися до суду з клопотанням про скасування опікунства. Рішення про опікунство скасовується автоматично: після смерті зниклої безвісти особи; після оголошення про презумпцію смерті зниклої безвісти особи відповідно Закону про презумпцію смерті 2013 року; після смерті опікуна; після закінчення терміну призначення опікуна.

Питання визнання особи померлою у Великобританії регулює Закон про презумпцію смерті 2013 року (Presumption of Death Act 2013) [20].

Будь-яка особа може звернутися до Високого Суду (High Court) з проханням про визнання особи померлою, якщо особа вважається зниклою безвісти протягом 7 років або більше або якщо є чіткі докази, що особа померла (в такому випадку термін немає значення; наприклад, особа зникла безвісти під час стихійного лиха). Зникла безвісти особа не вважається автоматично померлою.

Стосовно особи, яка може подати таку заяву також є винятки, зокрема відповідно до статті 1 (5) вищезазначеного Закону суд відмовить у розгляді заяви, якщо заява подана особою, яка не є цивільним партнером, подружжям, одним із батьків, дитиною, братом чи сестрою зниклої особи або якщо суд вважатиме, що заявник не має достатнього інтересу у вирішенні справи.

Суд у відповідь на заяву видає Декларацію про презумпцію смерті (Declarations of Presumption of Death), після цього заявник може подати заяву до Головного РАЦСу для отримання свідоцтва про смерть; та подати заяву на затвердження спадщини.

Визнання особи померлою призводить до розірвання шлюбу або цивільного партнерства із такою особою, а також дозволить набути права власності на будь-яке майно, гроші та інше майно даної особи.

У Польщі немає жодного нормативного акту, який би регулював питання зникнення, а отже, і статус зниклих безвісти осіб. Основним нормативним актом, що стосується питання зниклих безвісти осіб, є Наказ Головного командувача поліції від 28 червня 2018 року №48 про розшук поліцією зниклих безвісти осіб та дії у разі виявлення невстановленої особи або невстановленого тіла чи людських останків. Згаданий вище Наказ є внутрішньо обов'язковим джерелом права, тобто він зобов'язує лише певну організаційну структуру – у цьому випадку поліцію.

Також відсутнє юридичне визначення поняття «зникла безвісти особа». Цивільний кодекс, у статтях 29–32 передбачає інститут оголошення «зниклої безвісти особи» померлою. Дослідники цивільного права сприймають зниклу безвісти особу як особу, існування чи смерть якої невідомі.

У вищезгаданому Наказі № 48, зникла безвісти особа визначається як особа, яку внаслідок події, що унеможливило визначення її місцезнаходження, необхідно знайти для захисту її життя, здоров'я чи свободи [21]. Враховуючи вищезазначене, слід зазначити, що де-факто зникла безвісти особа не втрачає правоздатності та дієздатності. Іншими словами, вона не втрачає своїх прав та обов'язків.

Інститут оголошення особи померлою має на меті усунути певний рівень невизначеності, що виникає через відсутність остаточної інформації про те, чи жива особа, чи померла.

Згідно з законодавством Польщі, доказом смерті є свідоцтво про смерть. Для видачі свідоцтва про смерть має бути тіло. Якщо тіла немає, свідоцтво про смерть не може бути видано. Це дає підстави для порушення питання про оголошення особи померлою у судовому порядку.

Судова процедура оголошення особи померлою регулюється Цивільним процесуальним кодексом Польщі [22] та Цивільним кодексом Польщі [23].

Особу, зниклу безвісти, можна оголосити померлою, якщо минуло десять років з кінця календарного року, в якому, згідно з наявною інформацією, вона була ще живою. Стосовно цього терміну існує виняток, якщо зникла безвісти особа досягла сімдесяти років, достатньо п'яти років. Також винятком є особливі обставини, за яких особа зникла. Якщо особа зникла безвісти під час подорожі повітряним або морським транспортом внаслідок корабельної аварії або іншої особливої події, то вона може бути оголошена померлою через шість місяців з дати, коли сталася корабельна аварія або інша особлива подія. Особа, яка зникла безвісти через пряму небезпеку для життя, але не передбачену вищезазначеним пунктами, може бути оголошена померлою після одного року з дати, коли небезпека припинилася або, залежно від обставин, мала припинитися. Оголошення про смерть не може відбутися до закінчення календарного року, в якому зникла безвісти особа досягла б двадцяти трьох років.

Будь-яка зацікавлена сторона може подати клопотання про оголошення особи померлою. Статистично, найчастіше таке клопотання подають члени сім'ї, але це не обов'язково мають бути родичі померлого. Прокурор або Уповноважений з прав людини також може клопотати про порушення провадження.

Щоб таке провадження завершилося винесенням рішення, що задовільняє клопотання, суд повинен мати докази того, що особа померла. Збір доказів у таких випадках зазвичай включає опитування свідків або заслуховування родичів особи, смерть якої має бути підтверджена в такому провадженні.

Якщо суд задовольняє клопотання, він видає постанову про смерть особи. Рішення про оголошення особи померлою може бути скасоване в судовому порядку, якщо буде встановлено, що особа, смерть якої було оголошено, все ще жива. Наслідки визнання особи померлою такі ж як і у Британії.

Питання визнання особи безвісти відсутньою та померлою в Італії регулює Цивільний кодекс [24].

Особа вважається зниклою безвісти, коли вона залишила своє останнє місце проживання або місце перебування, і з того часу про неї не було жодних звісток. Щоб особу вважали «зниклою безвісти», немає мінімального періоду часу, необхідного для її відсутності, однак, має пройти значний період часу, і повинні бути вагомі підстави для побоювань, що життя або особиста безпека зниклої безвісти особи може бути під загрозою. Будь-хто може особисто подати заяву про зникнення безвісти певної особи до поліції [25].

Однак невизначеність щодо долі зниклої безвісти особи може зберігатися з часом, створюючи таким чином невизначеність щодо управління її активами. Якщо особа більше не з'являється за місцем свого останнього прожи-

вання або перебування і про неї немає жодних подальших звісток, суд, за клопотанням зацікавлених сторін або передбачуваних законних правонаступників, або прокурора, може призначити опікуна для представництва особи в суді або під час складання інвентаризацій та звітів, а також під час ліквідацій або поділів, у яких вона бере участь, а також для вжиття інших заходів, необхідних для збереження активів зниклої безвісти особи. Призначений таким чином опікун зобов'язаний виконувати всі дії з конкретною метою збереження активів зниклої безвісти особи.

Через два роки після дати останньої інформації про зниклу особу суд може офіційно оголосити особу відсутньою на прохання ймовірних законних правонаступників та будь-кого, хто обґрунтовано вважає, що має права на активи зниклої безвісти особи. Серед наслідків, оголошення відсутнім дозволяє розкриття заповіту відсутнього (на прохання зацікавлених сторін або державного прокурора) та тимчасове володіння активами, за умови інвентаризації та внесення застави, особами, які були б спадкоємцями. Однак вони не можуть вільно розпоряджатися активами, оскільки метою цього інституту є збереження активів з метою можливого повернення відсутнього.

Якщо смерть відсутньої особи доведена під час тимчасового володіння, ті, хто отримав тимчасове володіння активами відсутньої особи, можуть вільно розпоряджатися цими активами. Якщо відсутня особа повертається або її існування доведено, наслідки оголошення відсутнього припиняються, і тому тимчасові власники зобов'язані повернути майно. Однак, якщо суд під час відсутності санкціонував акти розпорядження активами (випадки очевидної необхідності або корисності) відсутнього, вони залишаються безвідкличними.

Через десять років після дати останньої інформації про зниклу особу суд, за клопотанням державного прокурора або зацікавлених сторін, може винести рішення про оголошення відсутньої особи померлою на момент отримання останньої інформації про неї. У жодному разі таке рішення не може бути винесене, якщо з моменту досягнення відсутньою особою повноліття не минуло дев'яти років. Слід зазначити, що ймовірна смерть може бути оголошена навіть за відсутності попередньої заяви про відсутність.

Також особа може бути оголошена померлою, у випадках коли: 1) особа зникла безвісти під час воєнних дій, без будь-яких подальших звісток про неї і минуло два роки з моменту набрання чинності мирним договором або, за відсутності його, три роки з моменту закінчення року, в якому припинилися воєнні дії; 2) особа була узята у полон ворогом, інтернована ворогом або будь-яким чином перевезена до іноземної держави, і минуло два роки з моменту набрання чинності мирним договором, або, за відсутності його, три роки з моменту закінчення року, в якому припинилися воєнні дії, без жодної звістки про неї після набрання чинності мирним договором або після припинення воєнних дій; 3) особа зникла безвісти внаслідок нещасного випадку і про неї немає жодних подальших звісток, через два роки з дня нещасного випадку або, якщо день невідомий, через два роки з кінця місяця, або, якщо місяць невідомий, з кінця року, в якому стався нещасний випадок.

Оголошення особи померлою має всі наслідки смерті фізичної особи. Однак, якщо відсутня особа повертається або є достовірні докази її існування, наслідки оголошення припиняються після рішення суду; по суті, особа, яка знову з'явилася, матиме право на відновлення у правовому становищі, яке було до оголошення її померлою.

Висновки. Інститут визнання особи безвісно відсутньою є важливим механізмом захисту прав фізичних осіб у разі невідомої долі, що дозволяє встановити правову визначеність для близьких, спадкоємців та інших зацікав-

лених осіб. Українське законодавство, зокрема Цивільний кодекс України та Закон «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», передбачає чіткі умови та строки для визнання особи безвісно відсутньою або померлою, враховуючи обставини зникнення, військові дії, надзвичайні ситуації та інші ризики.

Аналіз судової практики Верховного Суду дає підстави стверджувати, що чинне процесуальне законодавство України передбачає чотири окремі процедури, пов'язані з констатацією смерті особи. Йдеться про:

1. встановлення факту смерті у разі неможливості державної реєстрації через тимчасову окупацію території;
2. встановлення факту смерті внаслідок обставин, що становили загрозу для життя;
3. встановлення факту смерті на окупованих територіях або в районах ведення бойових дій;
4. оголошення фізичної особи померлою як припущення її смерті.

Перші три процедури належать до категорії справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, тоді як оголошення особи померлою є юридичною фікцією, наслідком якої виступає припинення правосуб'єктності особи.

Особливість цієї категорії справ полягає в тому, що висновок суду базується на юридичному припущенні смерті, а не на беззаперечних доказах. Тому за відсутності достовірних відомостей або за наявності суперечностей у доказах, поданих заявником чи іншими заінтересованими особами, оголосити особу померлою неможливо. Правові наслідки такого рішення прирівнюються до наслідків реальної смерті особи.

Водночас у справах про визнання особи безвісно відсутньою діє презумпція життя – особа вважається живою, але її місцезнаходження невідоме понад рік. Для ухвалення рішення суд має встановити чотири умови:

1. відсутність особи за місцем постійного проживання;
2. відсутність достовірних відомостей про її місцезнаходження;
3. неможливість отримати таку інформацію протягом одного року;
4. наявність юридичної зацікавленості заявника (заявником у таких справах може бути лише заінтересована особа, яка має юридичну мету звернення до суду – наприклад, реалізацію спадкових прав, отримання соціальних виплат, встановлення факту батьківства тощо. У певних випадках заявниками можуть виступати військові частини, оскільки оголошення військовослужбовця померлим впливає на ведення обліку особового складу та виплату грошового забезпечення членам його сім'ї).

З процесуальної точки зору, справи цієї категорії розглядаються в порядку окремого провадження. При цьому закон вимагає колегіального складу суду – один суддя та два присяжні. Недотримання цієї вимоги є безумовною підставою для скасування судового рішення. Натомість справи про встановлення факту смерті на окупованих територіях можуть розглядатися одноособово.

Порівняльно-правовий аналіз показує, що підходи інших держав, зокрема Німеччини, Франції, Польщі та США, подібні за сутністю, але різняться за строками і процедурними аспектами. Це свідчить про загально-визнану у світовій правовій практиці необхідність такого інституту для захисту прав людини та стабільності правовідносин.

Порівняно із зарубіжними країнами, українське законодавство є більш оперативним і пристосованим до сучасних умов, зокрема війни. Водночас досвід інших держав демонструє більшу обережність і тривалість процедур, спрямованих на запобігання помилковим рішенням. Українська модель поєднує гуманізм і правову ефективність, забезпечуючи баланс між захистом прав родичів і можливістю відновлення прав зниклої особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.10.2025)
2. Зинов'єва А. В. Правовий статус безвісно відсутньої особи: матеріальний та процесуальний аспекти. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 12. С. 41–45.
3. Козьяков Р. Розслідування безвісного зникнення особи як теоретична та прикладна проблема. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. №4. С.84-95.
4. Кличков А. О. Інститут визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою як предмет дисертаційних досліджень в Україні – сучасний стан. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 4. С. 147–158.
5. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII : станом на 4 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text> (дата звернення: 26.10.2025)
6. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. А. С. Довгерт та ін. Київ : Істина. 2004. 928 (дата звернення: 25.10.2025)
7. Цивільне та торговельне право зарубіжних раїн / Укладач: викладач Калініченко З.Д. – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. – 31с.
8. Приватбанк виграв суд у Росії за активи в Криму. *Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/02/15/36744244/> (дата звернення: 25.10.2025)
9. Кличков А. О. Підстави і цивільно-правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою в Україні. : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Київ, 2020. 55с.
10. Missing Persons Act. *Laws Publications – Government*. URL: https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/14002_01 (date of access: 25.10.2025)
11. Власюк І. І. Інститут безвісної відсутності та визнання особи померлою в законодавстві зарубіжних країн. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 412–417.
12. Johnson E. Allan, Lawrence J. Fox. Disappearance and the Law: A Comparative Approach. *University of Pennsylvania Law Review*. vol. 137. № 6. 1989. pp. 1671-1723.
13. Rose Amanda L. The Disappeared and the Law: An Analysis of the Normative Framework for Addressing Disappearances. *Journal of International Criminal Justice*. vol. 14, № 5. 2016. pp. 1065-1086.
14. Harris J. The Legal Aspects of Disappearances: The Need for a More Coherent Response. *Human Rights Quarterly*. vol. 37, № 3. 2015. pp. 696-719.
15. Köbele M., Jansen T. The new German act on the determination of death and the legal status of missing persons: Background, content, and critique. *Journal of Law and the Biosciences*. 2019. Vol. 6. Issue 2. P. 206-233.
16. Oehmichen M., Gerling I. The German Act on the Determination of Death and the Legal Status of Missing Persons: A Comment. *Journal of Law and the Biosciences*. 2019. Vol. 6. Issue 2. P. 234-238.
17. Neveu A. L'absence, la disparition et la mort présumée en droit civil français. *Revue internationale de droit comparé*. 2013. 65(1). p. 47-80
18. Perrier J. Le statut de la personne disparue en droit civil français. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*. 2017. № 3(2). P. 311-328.
19. Guardianship (Missing Persons) Act 2017. *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/27> (дата звернення: 17.10.2025)
20. Presumption of Death Act 2013. *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/13/contents> (дата звернення: 17.10.2025)
21. ZARZĄDZENIE Nr 48 KOMENDANTA GŁÓWNEGO POLICJI z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanego zwłok oraz szczątków ludzkich : ZARZĄDZENIE of 28.06.2018 no. 48 : as of 15 August 2025. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/prowadzenie-przez-policje-poszukiwania-osoby-zaginionej-oraz-35518081> (дата звернення: 20.10.2025)
22. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego : Ustawa of 17.11.1964 no. Dziennik Ustaw 1964 nr 43 poz. 296 : as of 30 September 2025. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640430296> (дата звернення: 20.10.2025)
23. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny : Ustawa of 23.04.1964 no. Dziennik Ustaw 1964 nr 16 poz. 93 : as of 13 July 2025. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640160093> (дата звернення: 20.10.2025)
24. Codice Civile : Codice of 16.03.1942 no. n. 262 : as of 29 December 2022. URL: <https://www.brocardi.it/codice-civile/> (дата звернення: 22.10.2025)
25. Scomparsa di persona? – Studio Legale Giacobelli | Gadaleta. *Studio Legale Giacobelli | Gadaleta*. URL: https://www.studiolegalegiacobelligadaleta.it/?consigli_legali=scomparsa-di-persona (дата звернення: 22.10.2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.11.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025